

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Sztuk Pięknych

Daria Anna Jagiełło

MŁYNY WODNE W KRAJOBRAZIE KULTUROWYM
DOLINY BZURY I ICH PROBLEMATYKA
KONSERWATORSKA

TOM I

Rozprawa Doktorska
w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o sztuce

Promotor:

Dr hab. Janusz Krawczyk, prof. UMK

Promotor pomocniczy:

Dr Maciej Prarat

TORUŃ 2020

STRESZCZENIE

Praca *Młyny wodne w krajobrazie kulturowym doliny Bzury i ich problematyka konserwatorska* stanowi próbę zabytkoznawczego i konserwatorskiego spojrzenia na dziedzictwo młynarskie. Jej podstawowym celem były rozpoznanie i charakterystyka, mającego kluczowe znaczenie dla realizowanej polityki konserwatorskiej, oddziaływania młynów wodnych na krajobraz kulturowy Doliny Bzury.

Głównym przedmiotem badań były zakłady młynarskie o napędzie wodnym zachowane w krajobrazie doliny oraz ich obustronne oddziaływanie (wpływ młynów na krajobraz i krajobrazu na młyny). Zakres terytorialny stanowił obszar zlewni Bzury, położony w granicach województw mazowieckiego i łódzkiego (historycznie teren jednego z ośmiu województw Królestwa Polskiego). Ramy czasowe wyznaczył okres, w którym działały zachowane w terenie zakłady młynarskie – czyli od ostatniej ćwierci XIX w. po wiek XX. Zagadnienie percepcji krajobrazu młynarskiego oraz problematyka konserwatorska przesuwają końcową granicę do początku wieku XXI.

W trakcie badań przyjęte zostały metody gabinetowe (w tym kwerenda archiwalna, analiza historycznych map, przegląd literatury i danych dostępnych w obiegu publicznym) i terenowa (objazdy, podczas których zidentyfikowanych zostało 206 lokalizacji, w przypadku 54 zachowany był młyn wodny).

Na dysertację składają się trzy tomy. Pierwszy z nich stanowi część tekstowa, w ramach której wyodrębnionych zostało 5 rozdziałów. Pracę otwierają *Wstęp* zawierający szkicowo zarysowaną historię młynarstwa oraz, stanowiący rozdział 1, *Materiały, na których oparto opracowanie*. W rozdziale 2 zawarta została sumaryczna prezentacja głównych wątków związanych z badaniami krajobrazu kulturowego (głównie nurtu o orientacji humanistycznej) oraz ochrony konserwatorskiej młynów ze wskazaniem na podstawowe problemy i wyzwania. Część historyczno-analityczna obejmuje charakterystykę krajobrazu Doliny Bzury wraz z opisem prowadzonych na rzece i jej dopływach w XIX i XX w. prac regulacyjnych i ich wpływem na krajobraz oraz historię i organizację młynarstwa na badanym terenie. Opis uzupełniają wątki społeczne. Rozdział 4 zawiera charakterystykę badanej grupy obiektów i rozpoznanie ich znaczenia z perspektywy krajobrazowej. Analizie poddano rozmieszczenie, lokalizację (z uwzględnieniem układu stosunków wodnych), architekturę i wyposażenie młynów. W dalszej części rozdziału uwaga skupiona została na roli i współczesnych znaczeniach

istniejących zakładów młynarskich (i ich pozostałości) stanowiących stały i istotny element krajobrazu regionu. W ostatnim rozdziale poruszone zostały zagadnienia związane z problematyką konserwatorską, w tym stan zachowania i ochrona zasobu. Część tekstową uzupełniają *Aneksy* i *Zestawienie materiałów, na których oparto opracowanie*.

Na tom drugi składa się materiał ilustracyjny. Ostatni z tomów stanowi katalog zawierający 54 karty w układzie alfabetycznym sporządzone dla zachowanych młynów.

Dzięki przeprowadzonym badaniom możliwa była realizacja celów projektu, w tym ustalenie liczby zachowanych w dorzeczu Bzury historycznych młynów wodnych i prześledzenie zmian ilościowych w ramach tego zasobu na przestrzeni ostatnich dwóch wieków oraz dokumentacja zachowanych obiektów (patrz: tom III – katalog). Zebrane materiały nie tylko umożliwiły analizę istniejących młynów, ale również pozwoliły na przegląd i opis historycznych lokalizacji o różnym stopniu „czytelności”, w których się one nie zachowały. Istotne dla realizowanego projektu były rozmowy odbyte z właścicielami obiektów lub mieszkańcami okolicznych miejscowości, które pozwoliły na wyciągnięcie wniosków na temat znaczenia młynarstwa i jego miejsca w pamięci indywidualnej i zbiorowej. W oparciu o badania terenowe udało się również określić stan zachowania badanego zasobu i sformułować wnioski konserwatorskie.

Słowa kluczowe: architektura, Bzura, dziedzictwo, gospodarka, krajobraz, krajobraz kulturowy, młyn, młynarstwo, przemysł, zabytek.